

**ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ СПЕЦКУРСУ
ДЛЯ СТУДЕНТІВ БІОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ
„ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ БІОЛОГІЇ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ”**

У статті висвітлюється зміст та структура навчальної програми спецкурсу для студентів біологічних спеціальностей „Підготовка вчителя біології до роботи з обдарованими дітьми”, що дозволить майбутнім учителям біології ознайомитися з теоретичними основами роботи з обдарованими дітьми та одержати досвід у реалізації змісту роботи з ними. Ключові слова: обдаровані діти, вчитель біології, спецкурс, підготовка вчителя.

Прокопенко Л. И., Бидя О. А., Линевич К. А. Содержание и структура учебной программы спецкурса для студентов биологических специальностей „Подготовка учителя биологии к работе с одаренными детьми”. В статье освещается содержание и структура учебной программы спецкурса для студентов биологических специальностей „Подготовка учителя биологии к работе с одаренными детьми”, что позволит будущим учителям биологии ознакомиться с теоретическими основами работы с одаренными детьми и получить опыт в реализации содержания работы с ними. Ключевые слова: одаренные дети, учитель биологии, спецкурс, подготовка учителя.

Prokopenko L. I., Bida O. A., Linevich K. A. Contents and structure of on-line tutorial of the special course for the students of biological specialties „Preparation of teacher of biology to work with the gifted children”. The article lights up the maintenance and structure of on-line tutorial of the special course for the students of biological specialties „Preparation of teacher of biology with the gifted children”, that will allow the future teachers of biology to familiarize with theoretical bases of work with the gifted children and to get experience in realization of maintenance of work with them. Key words: gifted children, teacher of biology, special course, preparation of teacher.

У сучасній вищій школі спостерігається тенденція скорочення обсягу обов'язкового навчального матеріалу, більше вводиться предметів, які студенти можуть вивчати за вибором. У зв'язку з цим студент має можливість розвивати свої здібності. Безумовно, такі предмети потрібно вводити на основі діагностування за інтересами майбутніх учителів, тобто в залежності від індивідуальних запитів студентів. Крім того, необхідно забезпечувати умови для вивчення предметів за вибором. Один предмет можуть читати різні викладачі, і студент має право сам здійснювати вибір не лише предмета, а й викладача.

Основні напрями вдосконалення підготовки творчого вчителя знаходять свою реалізацію у формах та змісті. Щоб підвищити рівень підготовки майбутніх учителів біології до роботи з обдарованими дітьми, ми підготували зміст спецкурсу „Підготовка вчителя біології до роботи з обдарованими дітьми” відповідно сучасному рівню розвитку психолого-педагогічної науки та дисциплін біологічного циклу. Представлений зміст включає програму спецкурсу та навчально-методичний комплекс, який містить посібники для студентів, учителів та учнів основної школи [1; 2; 3; 5; 6; 8]. Програма формується як набір залікових кредитів і складена відповідно до основних принципів КМСОНП:

– принципу модульності, який визначає модульний підхід до організації оволодіння студентом навчальним матеріалом і проявляється через специфічну для модульного навчання організацію методів і прийомів навчально-виховних заходів, основним змістом яких є активна самостійна творчо-пізнавальна діяльність студента;

– пріоритетності змістової й організаційної самостійності та зворотного зв'язку, який полягає у створенні умов організації навчання, що вимірюються та оцінюються результатами самостійної пізнавальної діяльності студентів;

– науковості та прогностичності, що полягає у встановленні стійких зв'язків змісту навчання з науковими дослідженнями;

– технологічності та інноваційності, який полягає у використанні ефективних педагогічних й інформаційних технологій, що сприяє якісній підготовці фахівців з вищою освітою та входженню в єдиний інформаційний та освітній простір;

– якості вищої освіти, який полягає у відповідності вищої освіти соціально-економічним потребам, інтересам особистості, суспільства і держави, що відображає компетентність, ціннісні орієнтації, соціальну спрямованість і зумовлює здатність задовольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства [7, с. 6-7].

У розробленій програмі подається характеристика змісту навчального матеріалу названого спецкурсу та формулюються вимоги до організації його засвоєння у ВНЗ. Зокрема, визначено теоретичні основи роботи з обдарованими дітьми: проблеми творчості та обдарованості, психолого-педагогічні умови формування обдарованості у підлітків, ствердження педагогічної майстерності викладача через творчість, а також конкретні рекомендації щодо процесу підготовки студентів до роботи з обдарованою молоддю.

Матеріал у програмі розміщено за рубриками: структура спецкурсу (опис спецкурсу), мета, текст програми, структура залікового кредиту спецкурсу, теми для рефератів, питання і завдання для самоконтролю, питання для самостійного опрацювання, ІНДЗ, методи навчання та контролю, методичне забезпечення, список рекомендованої літератури. Подаємо їх характеристику. В описі спецкурсу визначено кількість кредитів, відповідних ECTS, модулів, змістових модулів, загальна та тижнева кількість годин; напрям, спеціальність, освітньо-кваліфікаційний рівень. Подається характеристика спецкурсу, його кількісні показники – порції змісту на певний час, вид занять – лекційні, самостійна робота тощо.

У програмі сформульовані цілі та завдання спецкурсу „Підготовка вчителя біології до роботи з обдарованими дітьми”. Метою спецкурсу ми визначили теоретичне обґрунтування педагогічних засад підготовки творчого вчителя до роботи з обдарованими дітьми. Зміст програми обумовлений необхідністю навчити майбутніх учителів біології творчо підходити до впровадження у навчально-виховний процес педагогічних засад підготовки вчителя до роботи з обдарованими дітьми. Ми вважаємо, що для розв’язання визначених завдань студентами у ВНЗ необхідно оволодіти різними технологіями, методиками, прийомами, за допомогою яких вони зможуть у своїй професійній діяльності сприяти формуванню рис творчого учня. Завдання семінарських занять полягає в тому, що студенти повинні: знати теоретичні та методичні основи підготовки творчого вчителя біології до роботи з обдарованими дітьми; вміти творчо використовувати набуті знання у навчально-виховному процесі при роботі з обдарованими дітьми; проводити спостереження і дослідницьку роботу на навчально-дослідній земельній ділянці та в кутку живої природи; виготовляти промовисті картки, складати ребуси, кросворди, чайнворди тощо.

Текст програми, в якому відображається зміст і структура спецкурсу, складається зі вступу, теоретичних та практичних питань. У програмі передбачено певний обсяг знань, послідовність його вивчення. Текст програми розподілений на змістові модулі і теми, в яких відображено цілі спецкурсу. Програма складена згідно вимог модульного навчання, яке сприяє тому, що навчання у вищій школі стає гнучким: модуль – самостійна частина навчального процесу, яка містить у собі поняття, принципи, закони. Завдяки введенню до навчального процесу модульного навчання забезпечується індивідуалізація навчання у ВНЗ. Зміст модуля складають лекції, семінарські заняття, позааудиторна самостійна навчальна робота, консультації, творчі роботи студентів. Змістові модулі в тексті програми розміщені послідовно. Це сприяє процесуальному характеру викладу самого тексту програми спецкурсу.

Подаємо короткий опис структури змісту програми спецкурсу „Підготовка вчителя біології до роботи з обдарованими дітьми”. У вступі, враховуючи вдосконалення системи освіти, її спрямованість на диференціацію, індивідуалізацію та особистісно орієнтоване навчання і виховання дітей, визначаються завдання спецкурсу, орієнтовані на підготовку вчителя біології до роботи з обдарованими дітьми.

Змістовий модуль I передбачає оволодіння студентами теоретичними основами підготовки вчителя до роботи з обдарованими дітьми. Для розв’язання цієї проблеми заплановано вивчення двох тем. При проходженні теми „Проблема творчості й обдарованості в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених пропонується майбутнім учителям визначити актуальність проблеми. На лекції студенти знайомляться з різними поглядами вчених на сутність понять

„творчість”, „здібності”, „обдарованість”, „талант”, „педагогічна творчість” з точки зору філософських, психологічних та педагогічних концепцій. На основі аналізу запропонованих даних майбутні вчителі переконуються в тому, що питання творчості, обдарованості завжди привертало увагу вітчизняних та зарубіжних учених. Проте, до цього часу загальноприйнята дефініція творчості, обдарованості відсутня. Вони усвідомлюють, що триває процес визначення основних складових відмічених понять.

Для роботи з обдарованими дітьми учитель повинен їх виявити, а для цього у майбутнього вчителя потрібно сформулювати поняття про обдарованість підлітка. У зв'язку з цим програмою спецкурсу передбачено питання „Особистісний потенціал дитини, її обдарованість”. При з'ясуванні цього питання визначаються ознаки обдарованості та підходи до її діагностики. Засвоєння означеного питання дасть можливість у майбутньому виявляти обдарованих дітей та організувати відповідно здібностей роботу з ними. У зв'язку з особливостями підліткового періоду – поведінкової реакції дітей, їх пізнавальної діяльності та інших ознак підлітків – увага на лекції приділяється питанню „Особливості збагачення творчого потенціалу в період підліткового віку”. Майбутній учитель має знати, як підтримати обдарованих дітей, які створити умови, як викликати прагнення кожної особистості до творчої самореалізації. Тому програма пропонує студентам питання „Характеристика умов, що сприяють формуванню обдарованості”, яке винесено на самостійне опрацювання. На семінарському занятті студенти під керівництвом викладача здійснюють аналіз напрямів дослідження проблеми творчості та обдарованості в психолого-педагогічній літературі. В результаті майбутні вчителі доходять висновку, що фахівцеві багато потрібно знати, щоб виявити й підтримати творчу дитину, що шлях розвитку творчого мислення надзвичайно важкий, особливо якщо він спрямований на певні узагальнення, на відкриття нового, що є ознаками обдарованості.

Друга тема першого змістового модуля має за мету з'ясувати, як у психолого-педагогічній літературі представлено ствердження педагогічної майстерності викладача через творчість. У лекції розглядається проблема розвитку теоретичних аспектів творчості та практичної підготовки фахівця до роботи з обдарованими дітьми в психолого-педагогічній літературі. Особлива увага звертається на творчість як якісну характеристику особистості вчителя сучасної школи, на творчу особистість учителя як важливу передумову формування творчого потенціалу учнів. На семінарському занятті майбутні вчителі під керівництвом викладача визначають роль професійної компетентності, артистизму у ствердженні педагогічної майстерності вчителя через творчість, доповідають про вивчення ними досвіду роботи вчителів-новаторів (виноситься на самостійне опрацювання), дають оцінку їхньої роботи з обдарованими дітьми.

Змістовий модуль II програми спецкурсу передбачає оволодіння студентами методичними основами підготовки творчого вчителя біології до роботи з обдарованими дітьми в умовах перетворення сучасного суспільства. Цей модуль студенти розв'язують при вивченні двох тем.

У зв'язку з тим, що творча спрямованість особистості формується в ситуації здійснення творчої, дослідницької діяльності, роль наукової роботи в підготовці творчого вчителя значна. Адже, оволодівши у ВНЗ методами наукового дослідження, вчитель буде проводити дослідження в школі, підвищуючи рівень теоретичних знань, буде брати участь у семінарах, конференціях, що сприяє вдосконаленню його педагогічної майстерності. Тому при проходженні теми „Підготовка вчителя біології до роботи з обдарованими дітьми засобами дослідницької діяльності” майбутнім учителям пропонується характеристика факторів, що стимулюють педагогічну творчість; визначаються основні напрями дослідницької діяльності студентів. Цей матеріал студенти занотують під час лекції. Враховуючи надзвичайно важливу роль наукової роботи у розвитку творчих здібностей підлітків, тема „Роль дослідницької роботи вчителя у збагаченні творчих можливостей учнів” виноситься для обговорення на семінарське заняття, на якому розглядається і питання, винесене для самостійного опрацювання „Місце самоосвіти у формуванні творчого потенціалу педагога”, а також підготовлені реферати з цієї тематики. Оволодівши дослідницькими навичками – навичками творчої діяльності, майбутні вчителі зможуть організувати науково-дослідну роботу обдарованих учнів.

Ми вважаємо, що методика викладання пропонованого нами спецкурсу має озброїти майбутніх учителів біології новітніми технологіями навчання, які орієнтовані на особистість учня, на диференціацію, індивідуалізацію, гуманізацію навчання і сприятимуть підвищенню рівня підготовки вчителя до роботи з обдарованими дітьми. Тому до другого модуля програми ми включили тему „Застосування в навчальному процесі нових технологій та їх роль у підготовці творчого вчителя до роботи з обдарованими дітьми”. Підкреслюючи значущість даної теми, програмою передбачено для її реалізації найбільше годин. У темі спроектовано засвоєння теоретичних знань (основні ідеї, поняття тощо) та їх практичне застосування в навчально-виховному процесі при підготовці майбутнього вчителя до роботи з творчими, обдарованими дітьми. У зв'язку з тим, що в наш час відбувається перехід від аналізу творчості педагога до вивчення його співтворчості з учнями, на заняттях при проходженні відміченої теми другого змістового модуля широко використовуються методи інтерактивного навчання, в результаті чого у майбутніх учителів формуються нові контакти в системі „учитель – учень”, вони вчаться сумісно ставити завдання, сумісно проводити аналіз процесу їх розв'язання, дискутувати, навчаючись – учити тощо.

З метою забезпечення в майбутній педагогічній роботі спільної творчої діяльності вчителя і учня при вивченні означеної теми використовується комп'ютерна техніка. Досвід роботи свідчить, що студенти із задоволенням перевіряють свої знання за допомогою комп'ютерного тестування. У них підвищується інтерес до біології та методики її викладання. Ця робота проводиться при опануванні матеріалом спецкурсу, а також на лабораторних заняттях з зоології, методики викладання біології та інших дисциплін.

У структурі залікового кредиту програми спецкурсу конкретизовано теми змістових модулів навчальних занять, встановлено співвідношення теоретичного матеріалу (лекції) та семінарських занять, визначено їх вид та теми. У зв'язку з тим, що в наш час звертається увага на організацію позааудиторних занять, частина питань визначених тем виноситься на самостійне опрацювання шляхом організації самостійної роботи та виконання індивідуальних завдань. Подано приблизний розподіл змісту програми в часі. Спецкурс включає лекції (8 год.), семінарські заняття (8 год.), самостійну роботу студентів (7 год.). Програмою спецкурсу відведений час для виконання індивідуальних науково-дослідних завдань (4 год.). У навчальній програмі спецкурсу передбачені питання і завдання для самоконтролю, які вимагають від студентів самостійного пояснення, судження, сприяють розвитку навичок самоосвіти, орієнтують їх на використання додаткових джерел знань, сприяють розвитку вміння користуватися додатковою літературою, тобто вони стимулюють різноманітні види пізнавальної активності студентів.

У зв'язку з тим, що майбутнього вчителя потрібно навчити вчитися, самому добувати знання упродовж життя, що він має оволодіти методикою самостійної роботи, в програмі сформульовані питання, винесені на самостійне опрацювання, а також визначені напрямки використання індивідуальних науково-дослідних завдань. Адже самостійність у навчанні характеризується такими компонентами навчальної діяльності: мотивацією (зацікавленість, прагнення пізнати нове), системою знань, умінь (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, закони, факти тощо), прагнення долати труднощі (воля). Самостійність, як відзначає Н. Кічук, – це внесення особистістю у роботу свого нового розуміння, створення власного способу мислення і дії, вміння пізнавати в процесі цілеспрямованого пошуку, а не просто відтворення зразка розумової чи фізичної дії [4, с. 9-11].

Програма містить творчі завдання, тематику доповідей, рефератів, список рекомендованої літератури. Реферати викликають інтерес у студентів, бо носять науковий характер, розкривають деякі теоретичні питання процесу формування творчої особистості. Працюючи над рефератом, студенти знайомляться з досягненнями педагогічної та психологічної наук у розробці цього питання. Вони одержують інструкцію щодо підготовки реферату. При цьому розробляється детальний план. У вступі розкривається актуальність і ступінь розробленості теми. В основній частині реферату подається короткий, зв'язний виклад основного змісту роботи: узагальнена характеристика літератури з проблеми (виділяються основні точки зору,

напрями), дається аналіз. При викладі змісту в ньому наводяться факти, приклади, цитати, відображаються власні судження, узагальнення, висновки. Закінчується реферат списком використаних джерел. При обговоренні рефератів студенти спрямовуються на розуміння того, що при роботі з обдарованими дітьми необхідно застосовувати новітні технології, методи активного та інтерактивного навчання, в результаті чого система знань формується в умовах активних дій учнів, спрямованих на предмети і явища навколишньої дійсності.

Програмою спецкурсу передбачені зустрічі з учителями-новаторами, з учителями, що працюють у творчому режимі; розглядаються актуальні проблеми сучасної школи. Разом з творчими вчителями біології студенти проглядають відеофільми (записи уроків біології), аналізують їх, дискутують, виявляють принципи, методи, прийоми, підходи, за допомогою яких учителі – майстри педагогічної справи сприяють розвитку здібностей у обдарованих дітей.

У зв'язку з переходом на кредитно-модульну систему (КМС) навчання, одним із основних елементів КМС стала індивідуальна робота студентів, до складу якої входить ІНДЗ. Для його виконання характерні такі особливості: самостійність у виборі теми, індивідуальність у виконанні, наявність інтелектуального бажання проведення дослідження тощо. При виконанні ІНДЗ розв'язуються завдання і репродуктивні, і пошукові, і творчі. В індивідуальне навчально-дослідне завдання студент розміщує свої творчі роботи: роздуми, приклади, свої думки, ребуси, кросворди тощо. При виконанні ІНДЗ з біологічних дисциплін студентам пропонується застосовувати мнемосхеми – умовне зображення певного біологічного явища, процесу, поняття та використовувати графіки, схеми, таблиці, які відображають взаємозв'язки явищ, предметів тощо. Програма спецкурсу включає також методи контролю, розподіл балів оцінювання успішності студентів із спецкурсу, шкалу оцінювання та методичне забезпечення.

Така організація спецкурсу дозволяє майбутнім учителям біології не лише ознайомитися з теоретичними основами роботи з обдарованими дітьми, а й одержати певний, хоч і обмежений, досвід у реалізації змісту роботи з ними. Студенти проявляють інтерес, самостійно вивчають теоретичні питання, проводять експерименти, виконують курсові та дипломні роботи з цієї тематики. Під час читання спецкурсу „Підготовка вчителя біології до роботи з обдарованими дітьми” студенти встановлюють значимість і цінність педагогічної творчості вчителя у розвитку творчих здібностей учнів, підвищенні авторитету вчителя; майбутні вчителі спрямовують зусилля на підготовку до творчої професійної праці, до роботи з обдарованими дітьми.

Література

1. Біда О. А. Тести підсумкового контролю з зоології. Навчальний посібник / Біда О. А., Картель М. В., Ліневич К. А. – Умань: РВЦ „Софія”, 2008. – 30 с.
2. Українська символіка: народознавчий аспект (хрестоматія). Навч. посіб. [Біда О. А., Берладин О. А., Бугакова Л. О., Гончарук В. А., Денисюк І. А., Ліневич К. А., Прокопенко Л. І.] – Умань: РВЦ „Софія”, 2008. – 224 с. (гриф МОН України).
3. Тлумачний словник-довідник понять і термінів з педагогіки креативності: Навч. посіб. / Уклад.: А. І. Кузьмінський, Л. І. Прокопенко, О. А. Біда, К. А. Ліневич, Л. О. Бугакова / За ред. А. І. Кузьмінського. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2007. – 191 с.
4. Кичук Н. В. Индивидуализация вузовского обучения как фактор развития познавательной самостоятельности будущих учителей / Н. В. Кичук, Е. А. Улятовская – Измаил, 1994. – 42 с.
5. Ліневич К. А. Формування екологічного світогляду та екологічної культури у дітей різних вікових груп / К. А. Ліневич. – Черкаси, 2006. – 60 с.
6. Дидактичний матеріал при вивченні біології тварин: Посіб. для вчителів, вихователів, учнів [Біда О. А., Бугакова Л. О., Картель М. В., Ліневич К. А., Прокопенко Л. І.] – Черкаси: Вид. від. ЦНТЕІ, 2008. – 263 с.
7. Тимчасове положення про кредитно-модульну систему організації навчального процесу в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини / [відповідальна за випуск Н. М. Стеценко]. – Умань: РВЦ „Софія”, 2006. – 25 с.
8. Ліневич К. А. Теоретичні основи роботи з обдарованими дітьми: психолого-педагогічний аспект. Навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів / Ліневич К. А. – Черкаси, 2008. – 104 с.

Надійшла до редколегії 28.09.2009